

GPS souřadnice

N 50.5497206°, E 16.1604147°

Více informací na

www.ceskametuje.cz

Text: Jan Tluchoř, Matěj Kubina

Fotografie: NPÚ, ÚOP v Josefově.

Zdroje: Ernst Dinter: Die Gemeinden Deutsch Matha - Wlasenka und Skalka, Forchheim 1993.

Bergmann Petr: Broumovsko na historických zobrazeních, JUKO, Starostín 2013.

Musil František, Čechura Jaroslav, Felcman Ondřej: Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526), Praha 2009.

Michal Bureš (ed.): Žďár nad Metují (Malebný kout pod Ostašem, Žďár nad Metují 2009.

Historická mapa: ČÚZK © Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech, list 6919, upravil Marek Pacák.

Orientační mapa: Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

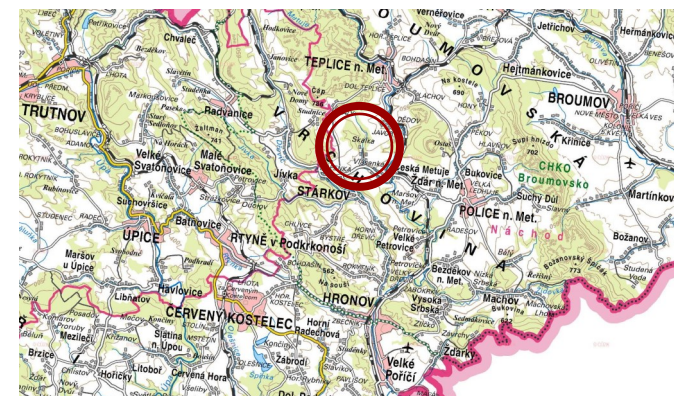
Tisk: fronte s.r.o.

V roce 2022 vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově.

Publikace vznikla v rámci výzkumné činnosti NPÚ financované z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

ISBN 978-80-88226-34-5

ARCHITEKTURA

I přes rozsáhlé ztráty způsobené vysídlením německého obyvatelstva po druhé světové válce se zde dochoval významný soubor převážně roubených domů charakteristických pro region na pomezí Náchodska a Trutnovska. Typologicky je lze zařadit k širší oblasti východosudetského domu, která se táhne od Jestřebích hor až po Králický Sněžník a Jeseníky.

Původní zástavba byla ve Skalce dřevěná roubená, stejně tak jako na většině území severovýchodních Čech. Zděné stavby, kterých je i dnes v sídle minimum, se zde začaly objevovat až těsně před polovinou 19. století.

Díky svažitému terénu mají domy vysoké kamenné podezdívky, vyrovnávající nerovnosti podlaží. Domy v údolí jsou orientovány s hřebeny svých střech rovnoběžně s vrstevnicemi. U výše položených obytných domů směřují hřebeny kolmo do údolí. Ve strmých svazích byla výhodnější kratší vysoká podezdívka u štítových stěn oproti podezdívce podélné.

Zástavba je přízemní, půdorysy obdélné, protáhlé, střechy strmé sedlové. Mladší nebo upravované domy jsou navýšeny o polopatra a sklony střech mají nižší.

Domy mají tradiční trojdílné půdorysné uspořádání chlévního nebo komorochlévního typu – za obytnou světnici následuje komunikační prostor síně a dále pak v hospodářském dílu chlév nebo chlév s komorou. Chlév může být přístupný pouze ze síně. U menších zemědělských usedlostí dále pod společnou střechou navazuje menší stodola (např. čp. 6, 12 nebo 42). Obytná část je roubená, síň a navazující hospodářská část pak již většinou zděné. Nárožní nejčastěji rybinové přeplátování roubených stěn bylo z důvodu ochrany často překryto svislými prkny. Ojedinele jsou doloženy i stěnové kleštiny dodatečně zpevňující roubenou konstrukci. Hliněné vymazávky mezi trámy jsou olíčené bílým vápenným nátěrem. Roubení z exteriéru bylo ve většině případů napouštěno lněným olejem a ponecháno přirozenému stárnutí. Tmavá barva pak byla výsledkem působení prachu, slunce a nečistot. Dle historických fotografií se nebilily pouze spáry, ale u některých domů byly vápenným nátěrem opatřeny celé roubené stěny. Od přelomu 19. a 20. století se objevují i barevné syté nátěry v zeleném, červenohnědém nebo okrovém odstínu (čp. 6, 56, 58, 64, 73 nebo 80).

Stropy jsou trámové, v obytné světnici s překládaným zdobeně provedeným záklopem, někdy podpořené průvlakovým trámem (čp. 71).

Čelní štíty téměř všech roubených staveb ve Skalce jsou v jednodušší skladbě tzv. slezského typu – v hlavní ploše ze

svisle kladených prken a ve vrcholu, odděleném vyřezávanou obloučkovou lištou, na koso do stroměčku nebo klasu, spáry jsou lištované. V předělu štítu mívají stavby příčná prkna opatřená nápisy obsahující kromě datací, jmen stavebníků a tesařských mistrů také různé průpovídky a rčení. Např. dům čp. 56 má na štítu nápis *Wer auf Gott vertraut, der hat Wohl Gebaut. Erbaut 1900. Wenzel Winter* (Kdo v Bohu věří, ten dobře staví), na štítu domu čp. 71 *Besser Bau nicht all zu feste wir sind nur kurze Erdengäste* (Lepší nestavět vše tak pevně, jsme jen krátkými hosty země).

Štít roubeného domu čp. 56.

Původní střešní krytinou byly slaměné došky, případně dřevěný šindel nebo kombinace obojího. Tyto krytiny byly od přelomu 19. a 20. století nahrazovány eternitovými šablonami nebo pálenými drážkovými taškami a po druhé světové válce falcovaným plechem.

Roubený dům čp. 71.

Nejbohatší usedlosti formované do dvorů, které se tyčily na terasách nad údolím, byly postupně přezdívány od poloviny

19. století v tvarosloví čerpajícím z klasicistního a empírového slohu. Nejvýstavnější byl již zaniklý Scholzův statek čp. 28.

Mladší vrstvu zděné architektury představují víceméně typizované a nádražní architekturou ovlivněné stavby. Často se jedná o domy z přelomu 19. a 20. století s nízkými sedlovými střechami a s polopatry s prosvětlením obdélnými okny orientovanými na šířku (bývalý obchod a pekařství Reinholda

Domy čp. 10 a 94.

Ditricha čp. 10 s dekorativní fasádou ovlivněnou secesí z roku 1913, čp. 70, čp. 94 a necitlivě upravený bývalý obchod Gustava Kostiala čp. 95).

Bohatě jsou na katastru Skalky zastoupeny také sochařské památky. Před domem čp. 95 při odbočce z hlavní silnice na Skalku se nachází velmi hodnotný krucifix s vročením 1708.

Ve střední části Skalky je to pak litinový kříž s cenným reliéfem na dřívku. Další dva mladší kříže se pak nacházejí v horních partiích na terasách před zaniklými statky. Autorem je pravděpodobně místní kamenický mistr Watzke. V dolní části Skalky ve svahu na soukromém pozemku byl v roce 1934 postaven zajímavý pomník padlým v první světové válce. Mramorová deska se jmény padlých a zemřelých je umístěna na pískovcovém balvanu na nízké podezdívce, girlanda v horní části vychází z tlapatého kříže.

Potok Vlášenska a jeho přítok pak překračuje ve vesnici několik kamenných klenutých a kamenicky pěkně provedených mostků. Některé jsou opatřeny ztrácejícími se nápisy s datací.

V horní části obce na menším kopečku doposud stojí cenná dřevěná zvonice z roku 1921. Má jednoduchou rámovou konstrukci obedněnou prkny se štíhlou věží s jehlancovou střechou s makovicí a korouhví, v níž je zavěšen menší zvon.

Po skončení druhé světové války bylo německé obyvatelstvo vysídleno. Kdysi tak krásná a hustě osídlená obec již nebyla znovu obydlena a spousta domů zanikla. Z 97 domů v roce 1901 jich zůstalo jen 25. Důvodem byla špatná dopravní dostupnost, strmé kopce, v zimě sněhové závěje, velká vzdálenost k pracovním místům apod. Naopak toto vše a pak také krása údolí a nedotčená příroda podnítilo budoucí obyvatele, že si zvolili Skalku jako rekreační oblast. V obci se ustálilo rčení, že *Skalka je poslední ráj na zemi*.

Roubený dům čp. 73.

SKALKA
VESNICKÁ PAMÁTKOVÁ ZÓNA

URBANISMUS

Skalka vznikla stejně jako okolní osady vykloučením a vymýcením dřívě neprostupného lesa. Sama vesnice byla založena na podélném systému, jehož osou byl potok Vlášenska. Velké hospodářské usedlosti vznikly pouze nad západní stranou údolí potoka, kde ležela při potočním břehu vyšší terasa, na které mohla být zřízena pole. Jejich záhumenicová plužina se táhla v dlouhých a širokých lánech až na hranici katastru. Nad východní stranou nebylo možné usedlosti založit z důvodu blízké hranice sousedního katastru Německé Metuje a velké strmosti terénu. Menší stavení v údolí kolem potoka, paradoxně dnes vytvářející současnou podobu vesnice, byla založena později v souvislosti s postupnou kultivací neprůchodné a zarostlé nivy s mokřinami a meandrujícím potokem. Stavení patřila chalupníkům, domkařům a drobným řemeslníkům. Skalka se tímto půdorysným uspořádáním řadí mezi lineární lánové vesnice, které jsou charakteristické při novém osídlování v okrajových, výše položených a tvarově více členitých oblastech ve vrcholném středověku.

Nejpozději od konce 18. století je na dolním konci Skalky doložen mlýn čp. 3 zvaný Dinterův podle mlynáře Franze Dintera. V letech 1808–1818 provozoval mlýn Stephan Leder a od roku 1823 Hieronymus Fibinger. Stavba již dnes neexistuje, patrně jsou však zbytky náhonu.

Jednotlivé stavby velkých usedlostí na západní straně, kterých bylo dle mapy stabilního katastru asi deset, byly uspořádány do dvoustranných a trojstranných dvorů. Z velkých usedlostí se dochovala pouze jediná s doposud roubenou obytnou částí (čp. 43, 44), z dalších zbyla pouze hospodářská budova přestavěná k bydlení (čp. 48). Velmi úchvatné místo je na plošině po zaniklé zděné klasicistní usedlosti broumovského typu čp. 28, kterou na počátku 20. století vlastnil Emil Scholz. Z usedlosti zůstaly patrně kamenné základy a klenuté sklepy a kamenný kříž.

Vesnice byla tvořena především menšími objekty značného počtu, ale i z nich se do dneška dochoval jen zlomek. Zvláště půvabná je zástavba horního konce vesnice, kde si lze dnes alespoň představit velkou hustotu dřívější zástavby.

Urbanistické uspořádání není fakticky poškozeno žádným hmotově nesourodým objektem, ani žádným novodobým urbanistickým vkladem. Skalka si navíc zachovává vysoký podíl lidové zástavby, kvůli níž je jako celek velmi cenná.

z katechismu. Původní dřevěnou školu vystavěly společně obec Skalka, Vlášenska a Německá Metuje v roce 1847 ve Vlášence. V roce 1869 získala škola samostatný status a v roce 1893 byla slavnostně otevřena nová zděná školní budova čp. 62 ve Vlášence, která doposud stojí.

V roce 1924 byla Skalka elektrifikována.

Skalka se stala samostatnou obcí v roce 1849 a od roku 1960 patří pod Českou Metuji. V roce 1654 měla Skalka 192 obyvatel. Na počátku 80. let 18. století jich bylo již 325. Dle sčítání lidu z roku 1869 měla Skalka 521 obyvatel a 85 domů. Ve druhé polovině 19. století počet obyvatel klesl na 414 (sčítání v roce 1900) s počtem 91 domů. K celkem výraznému propadu počtu obyvatel mohlo přispět stěhování za prací do větších měst, které v této době jistě probíhalo. Před druhou světovou válkou bylo ve Skalce okolo 320 obyvatel a po válce, dle sčítání v roce 1950, byl pokles na 110. Po skončení druhé světové války došlo k odsunu německého, po staletí zde usazeného, obyvatelstva a bohužel se tento akt neobešel bez obětí na životech – je uváděno, že zemřelo 14 obyvatel Skalky. Do konce druhé světové války byla vesnice výrazně německá (v roce 1930 jsou uváděni pouze tři čeští obyvatelé), hned po válce, kdy bylo německé obyvatelstvo vysídleno, tedy musela být Skalka výrazně dosídlena. Druhá polovina 20. století znamenala postupný pokles domů i obyvatel. V roce 1991 je uváděno pouze 25 domů a 9 trvale žijících obyvatel. Dnes je zde celkem 27 adres a 14 evidovaných trvale žijících obyvatel.

Ze Skalky pocházel známý rakousko-německý fyziolog Franz Bruno Hofmann (*24. listopadu 1869 †6. června 1926 v Marburgu).

Panství pak věnoval nově zřízené hradecké kapitule a v následujících letech tak zámek Skály sloužil jako letní sídlo biskupa i hradeckých kanovníků, odtud pak název Bischofstein.

Přestože je zdejší krajina ve srovnání s klasicistní sídelní oblastí značně chladnější a méně výhodná pro pěstování plodin, zdejší obyvatelé se živilí nejvíce zemědělstvím. Vzhledem k strmým horským svahům mělo místo chráněnou polohu, díky tomu bylo vhodné pro ovocnářství. Tomu svědčila i písčité půda na skalnatém podloží. Velké výnosy přinášely především hojně pěstované švestky.

Obživu zde kromě zemědělství zajišťovalo také domácí tkalcovství, drcení lnu a obchod s ním, obchod s máslem, pohostinství, ale také těžba kamenů a jejich zpracování na šterk. Pro stavební účely se ve Skalce těžil kámen celkem ve třech lomech. Sloužil i k údržbě obecních komunikací. Část pěkně provedené hutněné šterkové historické cesty se dochovala v horní části obce směrem ke Skalám. Na dolním konci Skalky při hlavní komunikaci na Českou Metuji fungoval v první polovině 20. století hostinec Josefa Stieranda čp. 1, který se s menšími úpravami dochoval dodnes. V obci bylo také pekařství a smíšený obchod, obchod se zeleninou nebo řeznictví.

Ve vesnici se nenachází kostel ani hřbitov, Skalka byla přiřazena ke Stárkovu, dnes k hronovské farnosti. Nejbližší kostel je ovšem ve Stárkově. Není zde ani budova školy. První zprávy, které máme o vzdělávání dětí ve Skalce, hovoří o tzv. pokoutních školách. Byla to obvyklá praxe zejména na vesnicích koncem 18. a začátkem 19. století, kdy se některý z dospělých obyvatel, většinou sečtější řemeslník nebo válečný invalida, ve svém vlastním obydlí pokoušel naučit skupinku dětí základům čtení a psaní, trochu počítat a odříkávat odstavce

Dolní část vsi. Výřez z dobové pohlednice.

HISTORIE SÍDLA

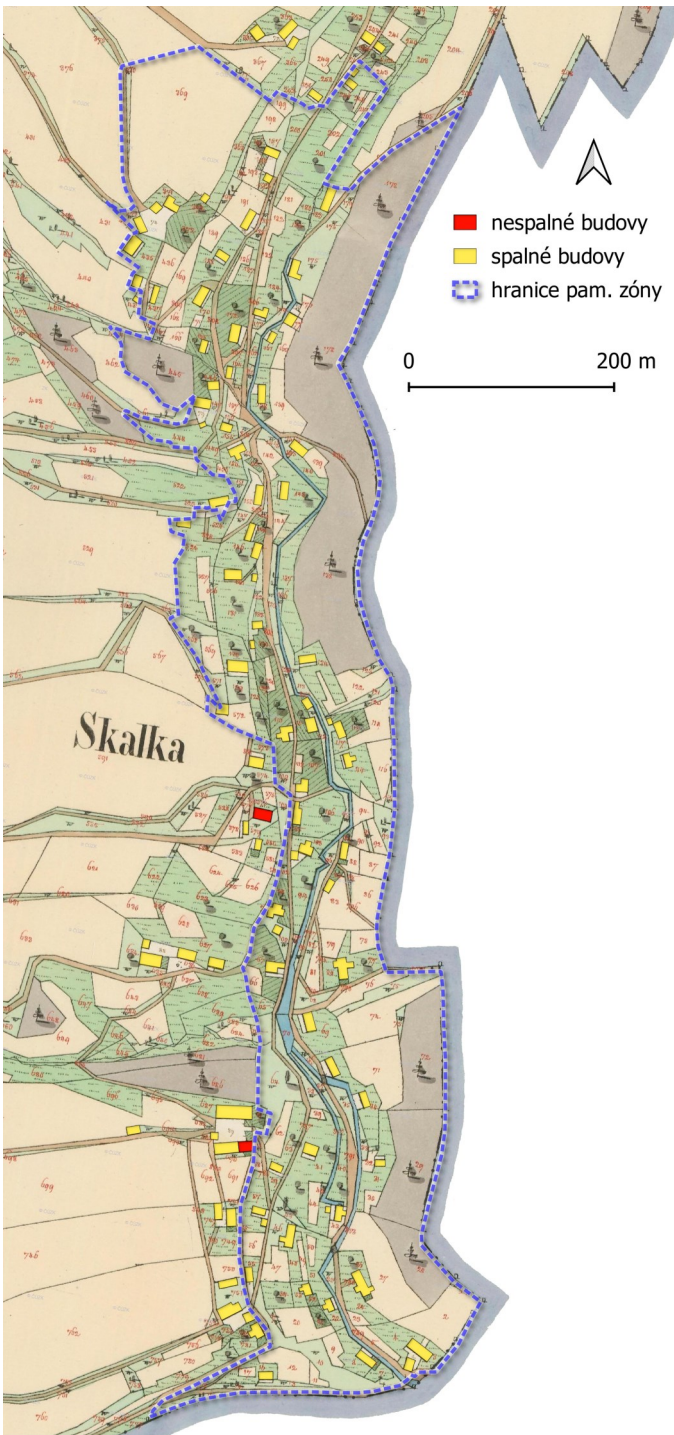
Ves vznikla někdy na přelomu 13. a 14. století při vrcholné kolonizaci. Původně neosídlené, či spíše jen sporadicky osídlené, území v povodí horní Metuje, Stěnavy a dále v povodí horní a střední Úpy získali ke kolonizaci příslušníci šlechtického rodu, který bývá podle erbovního znamení nazýván rod erbu třmene. Východiskem jejich rozsáhlé kolonizační činnosti se stala Skalice (dnešní Česká Skalice), kde na počátku 13. století končilo osídlené území a začínal rozsáhlý pomezí hvozdu. Oblast dnešních Adršpašsko-teplických skal a odtud dále na sever získal ke kolonizaci Rubín z rodu erbu třmene. Osídlování se zřejmě účastnili čeští i němečtí kolonisté, o čemž svědčí některá německá a častěji dvojjazyčná toponyma.

Místní jméno Skalka, dříve Skalky, je českého původu a je odvozeno od skalnaté krajiny, popřípadě od nedalekého hradu Skály. Německý výraz *Schkalk* vznikl zřejmě až poněmčením českého toponyma. Pro bohatý výskyt mloků skvrnitých se později vesnici také říkalo *Mulchdorf*, mločí vesnice. Její obyvatelé pak byli široko daleko nazýváni *Schkalkner Mulche*, skalští mločí.

Prvně je Skalka v písemných pramenech připomínána až k roku 1542 jako součást panství Stárkov, ke kterému zřejmě po celou dobu své existence patřila. Po rodu erbu třmene se majiteli panství stali páni z Žampachu. Na konci 14. století byl Stárkov již v rukou Salavů z Lípy, kteří přenesli své sídlo ze Stárkova na nově vystavěný hrad Skály. Následující majitelé se pak rychle a často střídali.

V 16. století se hrad Skály uvádí již jako pustý a nový majitel panství Bernard Žehušický si začal stavět nové sídlo v místě nynějšího stárkovského zámku. Pod hradem Skály pak vznikl hospodářský dvůr a v poslední čtvrtině 16. století nové panské sídlo – zámek Skály, též zvaný Bischofstein.

V první čtvrtině 17. století se Stárkov dostal do držení Zikmunda Čertorejského z Čertorej. Jeho synové Věnek Skoch a Bernart Hertvík si v roce 1625 otcovský statek rozdělili, tím se definitivně konstituovala dvě panství – Skály (Bischofstein) a Stárkov. Skalka se dostala pod skalské panství, které obdržel Věnek Skoch. Ten jej pro velké dluhy dlouho neudržel a větší část Skalky postoupil paní Beatě Křínecké z Hodkova. Pozoruhodná žena, která přesto, že se hlásila k evangelické víře, setrvala v Čechách až do roku 1657, kdy panství konečně vyuceně prodala a odešla do emigrace. Po přechodném držení Viléma Albrechta Krakovského z Kolovrat získal Skály roku 1662 Matouš Sobek z Bílenberku, královéhradecký biskup.

Mapa stabilního katastru (1840)

Ves Skalka se nachází ve velmi členité skalnaté krajině Polické vrchoviny v severní části okresu Náchod v nadmořské výšce 500–600 m asi 4 km jižně od Teplíc nad Metují, v chladné oblasti s drsnějšími podmínkami. Samotné sídlo se rozprostírá v hluboce zaříznutém údolí potoka Vlášenska, který ústí do Metuje z pravé strany. Nedaleko za obcí se zdvihají Teplické skály.

Skalka je charakteristickou kolonizační vesnicí s lánovým půdorysem. Kdysi byla velkou lidnatou německou obcí. Po skončení druhé světové války však došlo k jejímu vysídlení a spousta staveb zanikla. V roce 1960 byla Skalka připojena k České Metuji.

V kopcích ohraničujících údolí je doposud patrné značné množství zaniklých staveb, z nichž zůstaly pouze kamenné základy a klenuté sklepy. Přesto se zde dochoval unikátní soubor převážně roubených venkovských staveb z přelomu 18. a 19. století doplněný mladšími, již zděnými, stavbami.

Skalka byla pro své nesporné urbanistické a architektonické hodnoty v roce 2004 prohlášena památkovou zónou. Spolu s Radvanicemi a Dolními Verněřovicemi se stala jedním z památkově chráněných sídel na pomezí Trutnovska a Náchodska.

Kříž u zaniklého statku Emila Scholze (čp. 28).